

УДК 070(477-25):659.1: [330.12:61]

Марк Мілютін,
Київський університет імені Бориса Грінченка
ORCID ID 0000 - 0002 - 2676 - 9139

Медичні товари та послуги у рекламному просторі київської періодики кінця XIX - початку XX ст.

Abstract. The intelligence analyzes the information possibilities of Kyiv newspapers «Kievlіanin», «Kievske vesti», «Kievskaia mysl», «Iuzhnaia kopeika» from the end of XIX - beginning of the XX century in the field of medical goods and services. During working on this topic following steps were done: characterization of the source value of periodicals, study of the market of medical specialties and the availability of medical services for citizens, observation of the network of health resorts which are located near and further from Kyiv, also were traced the range of medical services offered by recreational facilities and their price policy.

Keywords: Kyiv, newspaper, advertising, medicine, cosmetics.

Сьогодні, коли світ захопила пандемія коронавірусу, Україна не стала виключенням. У зв'язку з цим державні інституції перебувають у стані колапсу і не можуть ефективно реагувати на виклики сьогодення. Тому в контексті порядку денного перед історичною наукою постає питання дослідження досвіду організації і функціонування системи охорони здоров'я.

Вибір теми дослідження зумовлений необхідністю вивчення галузі медичних товарів та послуг на основі свідчень, наведених на сторінках періодичних видань Києва кінця XIX – початку XX ст.

Основним інформаційним джерелом є матеріали періодичної преси, що видавалися в Києві наприкінці XIX – початку XX ст., оскільки під час дослідження питань охорони здоров'я вони зосереджуються на щоденній діяльності із властивим для неї елементом повторюваності. З огляду на це, газетна періодика є важливою складовою джерельного комплексу у вивченні зазначеної проблеми.

Аналізовані матеріали київських газет кінця XIX – початку XX ст., як свідки своєї епохи, практично погодинно відтворюють живу картину тогочасного життя містян, фокусують на своїх сторінках різні аспекти повсякденної дійсності, показуючи при цьому людину та її дії за конкретних обставин.

Метою розвідки є реконструкція ситуації, що склалася на київському ринку медичних товарів та послуг, ґрунтуючись на відомостях газетної періодики Києва кінця XIX – початку XX ст., а саме газет «Киевлянин», «Южная копейка», «Киевские вести», «Киевская мысль».

Поява перших наукових розвідок про газетну періодика припадає на другу половину 1920-х рр., коли, як влучно зазначив один із сучасних дослідників київських газет початку XX сторіччя Р. Загорулько «ситуація у країні відносно стабілізувалася, а історична наука ще не була повністю заідеологізована¹». Вивченню газетних видань Києва кінця XIX - початку XX ст. у той час притаманний, головним чином, бібліографічний характер, а самі газети аналізовані як складова частина загального комплексу преси, що видавалася на теренах всієї підросійської України протягом досліджуваного періоду. У радянській історіографії панувало вузько направлене, політизоване трактування рівня життя в Російській імперії, зокрема стосовно середнього класу. Крім того, заперечувалися національні особливості міського побуту в Україні на користь класовій спільності.

¹ Загорулько, Р. 2013. Газети Києва 1905-1914 рр. як джерело вивчення українського питання: дис. ... канд. іст. наук : 07.00.06. Київ.

На сучасному етапі питання медичного обслуговування киян розглядалися науковцями в контексті киевознавчих студій, присвячених побуту, міській культурі чи повсякденню.

Незаперечною є цінність матеріалів, зібраних як енциклопедично-довідкові видання киевознавцем А. Макаровим². У цих виданнях розкрито різні аспекти життя Києва, міської культури, охорони здоров'я через побутові деталі. Певні аспекти медичної реклами в дискурсі повсякденного життя міст України розглядалися О. Вільшанською³. Праці О. Левчук «Газетна періодика Києва як джерело дослідження міського повсякдення (1905-1914 рр.)»⁴ та «Актуальні проблеми санітарно-епідемічного благополуччя міського населення у висвітленні київських газет 1905-1914 рр.»⁵ є на сьогодні найбільш ґрунтовними у дослідженні різних аспектів міського життя.

Основу джерельної бази дослідження складають матеріали київських газет, які видавалися в місті наприкінці XIX – на початку XX ст. та ілюстрували на своїх сторінках прямо або опосередковано санітарно-епідеміологічну ситуацію в Києві.

Характерною особливістю газети, як носія інформації, є її здатність вміщувати у собі публікації, які можна використати як окреме історичне джерело для дослідження різних сторін однієї проблеми. Так хронікальні повідомлення, замітки, репортажі, аналітичні статті, рекламні та художні тексти, складаючи єдину систему одного номеру газети, відображають різні сторони міської щоденності, мають власну форму подачі інформації. Особливості газетної періодики як масового джерела зумовлюють необхідність використання контент-аналізу.

Інформативність періодичної преси Києва кінця XIX - початку XX ст. з зазначеної нами теми, варто розмежувати на дані, що стосуються продажу медичних препаратів, надання оздоровчих послуг та реклами гігієнічних та косметичних товарів широкого вжитку. Окремої уваги заслуговують оголошення про надання фахової медичної допомоги лікарями вузьких спеціальностей.

Надання медичних послуг у київських лікарнях передбачало оплату, яка приймалася за місяць уперед під час госпіталізації і коливалася від 1 руб. на добу в окремому номері, до 30 коп. у загальній палаті для киян і до 80 коп. для приїжджих

З метою зменшення наслідків епідемій міські та приватні лікувальні заклади надавали безкоштовну медичну допомогу незахищеним прошаркам суспільства. У довідникових розділах періодики наявна інформація про пункти безкоштовної медичної допомоги та графік чергування профільних спеціалістів.

Так у повідомленні під назвою «Лікарська допомога», надрукованому 5 грудня 1912 р. газета «Южная копейка» інформувала своїх читачів про безкоштовні медичні послуги, які надавалися в амбулаторній приймальні 191 при Олександрівській лікарні. Щодо безкоштовного прийому хворих зазначалося наступне: «Середа. Від 10-2 год. лікар С.О. Ром по внутрішніх хворобах, з 10-2 год. лікар Бушеев по хірургічних хворобах, з 9-11 год. лікарі Давідсон, Гільчер по жіночих хворобах, з 11-12 год. лікар Кодиш по дитячих хворобах, з 11-1 год. лікар Маньковський по нервових хворобах, з 1-2 год. – лікар Хоршак по хворобах вуха, горла і носа, з 1-2 год. лікар Фудаковський по сечостатевих хворобах»⁶.

² Макаров, А. 2002. Український побут Києва початку XX ст. *Хроніка 2000*. К., Вип. 51-52. С. 251-255.

³ Вільшанська, О.Л. 2011. Повсякденне життя міст України наприкінці XIX на початку XX ст.: європейські впливи та українські національні особливості: дис. ... канд істор. наук: 07.00.01. Київ.

⁴ Левчук, О. В. 2018. Газетна періодика Києва як джерело дослідження міського повсякдення (1905-1914 рр.): дис. ... канд істор. наук: 07.00.06. Київ.

⁵ Левчук, О. 2017. Актуальні проблеми санітарно-епідемічного благополуччя міського населення у висвітленні київських газет 1905-1914 рр. *Шевченківська весна 2017: історія: Матеріали XV Міжнародної наукової конференції студентів, аспірантів та молодих учених*. Київ.

⁶ *Врачебная помощь*. 1912. *Южная копейка*. № 699. 5 декабря.

Фото Бессарабської площі у Києві на початку XX ст.

Приватні лікарі та заклади надавали безоплатну допомогу на базі Київського університету, серед них варто відзначити Першу стоматологічну лікарню Прожейко⁷, акушерський кабінет лікаря Олтаржевського⁸, Міський акушерський пункт, стоматологічну лікарню І. Багрова⁹, пологовий притулок Товариства надання допомоги бідним породіллям¹⁰. Щодо діяльності зазначених закладів можна сказати наступне: працювали вони лише у період навчального року в середньому 2 – 3 години, два рази на тиждень.

Під час огляду рекламного блоку газет привертає увагу велика кількість оголошень лікарів-венерологів, що може свідчити про поширення статевих хвороб, насамперед сифілісу. Підтвердженням є дані, наведені в рубриці «Лікарі та лікарні» лише кількох випусків щоденника «Киевские вести»: у № 146 за 8 листопада 1907 р. з 15 оголошень 13 пропонували медичні послуги лікування сифілісу, шкірно-венеричних хвороб та статевого безсилля¹¹; у № 37 за 7 лютого 1909 р. всі 11 рекламних оголошень належали лікарям-венерологам¹², а в № 84 за 28 березня 1909 р. – 9 з 12¹³. Враховуючи те, що ця проблема торкалася приватних сфер життя потенційних пацієнтів, оголошення супроводжувалися фразами «анонімно», або «без розголошення». Серед рекламних оголошень лікування шкірно-венеричних захворювань першість тримали кабінети лікарів Черняка, Фарбера, Базилевича, Бротмана, Гольденберга, Маркуса, Пауля, Фейгенберга та Клейнера, а ціна консультації у різні роки та залежно від фахівця коливалася від 30 до 60 коп.

Стоматологічні послуги на сторінках київських газет пропонували Вільчур, Ліпман, Гройсь, Бронштейн, Багров, Білейкін, Ротштейн та ін., а вартість лікування зубів залишалася незмінною протягом 1905-1909 рр. і становила 25-30 коп., піднявшись з літа 1909 р. до 50 коп. (штучний зуб обходився містянину від 1 до 1,5 руб.). Добре відомими місцевим газетам акушерами були Довбиш, Олтаржевський, Штейн, Богатирьова та Василевська, а недугами вуха, горла і носа у місті займалися Кабачник, Айзенберг, Шнарбаховський та Беровський¹⁴.

⁷ Первая Зубная Лечебница Русских Врачей. 1908. Газета. № 37. 7 октября.

⁸ Врачи и лечебницы. 1913. Киевская мысль. № 242. 2 сентября

⁹ Врачи и лечебницы. 1912. Южная копейка. № 491. 1 апреля.

¹⁰ Родильный приют Общества оказания помощи бедным роженицам. 1907. Киевские вести. № 93. 14 сентября.

¹¹ Врачи и лечебницы. 1907. Киевские вести. № 146. 8 ноября.

¹² Врачи и лечебницы. 1909. Киевские вести. № 37. 7 февраля.

¹³ Врачи и лечебницы. 1909. Киевские вести. № 84. 28 марта.

¹⁴ Левчук, О. В. Газетна періодика Києва як джерело дослідження міського повсякдення (1905-1914 рр.). С. 193

Попри всі заборони і переслідування приватна медицина контролювалася євреями. Один із дописувачів газети «Киевские отклики» наводив статистику, відповідно до якої з 16 рекламних оголошень, розміщених на першій сторінці видання лікарями, 10 належали євреям¹⁵, і це в той час, коли єврейське населення ще не до кінця оговталось від масштабного погрому осені 1905 р.¹⁶

Про гендерний розподіл на ринку праці, можна сказати таке: працівниці жіночої статі користувалися низьким попитом, а серед тих, хто перебував на обліку на Київській трудовій біржі, лише 20% серед жінок до 30 років мали вищу освіту. Затребуваною була праця жінок у медичних і стоматологічних закладах, а найбільшим попитом серед жіночих професій користувалися акушерки. Послуги масажу надавали лікарі акушери “Жінка- лікар Лур’є: жіночі хвороби, акушерство, масаж”. Також функціонувала Лікарня жінок-лікарів, спеціалісти якої оглядали прислугу і годувальниць, а також вакцинували пацієнтів проти віспи. Фактом, що свідчив про гендерну диференціацію, є підкреслення статевої приналежності лікаря “жінка-лікар Балабанова, жінка-лікар Лур’є, жінка-лікар Баргац-Вайнцвайг”¹⁷.

Варто зосередити увагу, що в Києві на той час споживачеві було запропоновано лікування передовими методами медицини. «Інститут фізичних методів лікування доктора Гарлинського» пропонував потенційному пацієнту сеанси водолікування, світлолікування, електротерапії, гімнастики, масажу. Кияни мали можливість зробити рентген у лікарні фізичних методів лікування¹⁸.

На початку ХХ ст. рівень розвитку міського господарства Києва не відповідав потребам часу, тому міське самоврядування стикалося з певними викликами, серед яких відсталість каналізаційної та водогінної систем, невідповідність централізованої утилізації сміття, нестача ліжок-місць у лікарнях і в’язницях, антисанітарія ринкових площ, поширення розповсюджувачів хвороб – пацюків, щурів, скажених собак. Перераховані вище проблеми зумовлювали поширення на сторінках газет оголошень наступного змісту: у 5 випуску “Киевлянина” 1905 року знаходимо рекламу послуги дезінфекції приміщень: “Дезінфекцію приміщень із обстановкою і платтями (формаліном і глікоформаліном) проводить хіміко-бактеріологічна лабораторія ... запах формаліну абсолютно усувається”¹⁹.

Ринок медичних послуг надавав можливість проведення аналізів: “Хіміко-бактеріологічна лабораторія О.І. Гейліг. Аналіз сечі, мокротиння, молока, води, інше”²⁰.

У 1901 р. Київський бактеріологічний інститут міг запропонувати споживачу протидифтерійну і протистрептококову, протитуберкульозну сироватки, сироватки проти правця і сибірки, тифу а також вакцину Пастера²¹. На 1913 р. у Києві діяло 25 щепіів, це були не тільки лікарі, а й цирульники²².

Київські лікарні відчували брак кадрів, особливо гостро це відчувалося під час спалахів епідемій. З метою підготовки медичного персоналу було започатковано низку нових профільних навчальних закладів та курсів для жіноцтва, як приклад медичне відділення Київських вищих жіночих курсів, Київський Фребелівський педагогічний інститут. У 1906 році О. Корчак-Чепурківський почав читати курс «Основи соціальної гігієни і громадської медицини» у Київському комерційному інституті²³.

¹⁵ Врачи и лечебницы. 1906. Киевские отклики. № 2. 2 января.

¹⁶ Левчук, О. В. Газетна періодика Києва як джерело дослідження міського повсякдення (1905-1914 рр.). С.180

¹⁷ Киевлянин. 1905. №11.

¹⁸ Киевлянин. 1904. №205.

¹⁹ Киевлянин. 1905. №5.

²⁰ Киевлянин. 1905. №11.

²¹ Киевлянин. 1901. № 306.

²² Весь Юго-Западный край. 1913. Киев. С. 328.

²³ Москаленко, В.Ф., Яворовський, О.П., Ступак, Ф.Я., Сахарчук, І.М., Антонюк, О.Я. 2012 Академік О.В.Корчак-Чепурківський – фундатор соціальної медицини як науки та предмету викладання (до 155-річчя від дня народження) Україна: Здоров’я нації. 2/3. С. 13-21.

Газета «Киевлянин»

Для успішної протидії епідеміям проводилася інформатизація населення щодо санітарно-гігієнічних норм і підвищення довіри до традиційної медицини. З цією метою в 1875 і 1892 рр. було видано українськомовні брошури «Про холеру» авторства С. Носа при фундаторстві О. Кониського²⁴.

Серед киян також користувалася попитом медична література для широкого загалу: “30 книжок доктора Євгенія Гуріна про лікування внутрішніх і заразних хвороб. Методичне лікування “невиліковних” і помираючих хворих”²⁵.

Публікації місцевих газетних видань про послуги ближніх та географічно віддалених від Києва курортно-оздоровчих зон та зростання їхньої кількості в літньо-осінній період засвідчує поживання попиту та пропозиції серед містян на медико-рекреаційне дозвілля, особливо на оздоровчі комплекси Кримського півострова, які, крім комфортного проживання та розваг, пропонували відвідувачам «теплі морські ванни, лікування хронічного ревматизму, хронічних шлункових захворювань, дихальних шляхів, мігрені...»²⁶.

Проте, вивчення цінової політики санаторіїв нашою хуєть на думку про те, що дозволити собі подібного роду оздоровлення могли лише заможні кияни. Візьмемо хоча б вартість послуг санаторію «Таласса» в Євпаторії, оприлюднену газетою «Киевская мысль» 1 вересня 1913 р., де платня для одного коливалася «від 40 до 70 руб. в тиждень і дорожче»²⁷.

Товариство боротьби з сухотами відкрили в Пущі-Водиці санаторій для хворих. Кияни, правда, не завжди захоплено сприймали сусідство з хворими на сухоти і вимагали їх ізоляції²⁸.

Рекламні оголошення, хаотично вміщені серед основних матеріалів газет, рідше – розташовані відповідно до зазначених рубрик, дозволяють прослідкувати не лише

²⁴ Українська ідентичність і мовне питання в Російській імперії: спроба державного регулювання (1847–1914): Збірник документів і матеріалів / Відп. ред. Г. Боряк. 2013.К.: Інститут історії України. 810 с.

²⁵ Киевлянин. №11.

²⁶ Скадовск. 1912. Киевская мысль.. № 116.

²⁷ Левчук, О. В. Газетна періодика Києва як джерело дослідження міського повсякдення (1905-1914 рр.). С.194.

²⁸ Хворіють усі: що вбивало киян на початку XX століття. <https://gazeta.ua/articles/history/hvoriyut-usi-scho-vbivalo-kiyan-na-pochatku-xx-stolittya/712134>.

вищезгадані аспекти медичної галузі, а й модні тенденції у сфері косметичних та гігієнічних засобів, визначити вплив на останні конкретної історичної ситуації, панівної ідеології, рівня розвитку промисловості та торгівлі.

Кожне видавництво на свій розсуд розподіляло інформацію за тематикою і рубриками, враховуючи своє фахове спрямування і цільову аудиторію: медичні журнали знайомили споживача з фармацевтичними новинами, пропонували послуги медичних і косметичних центрів.

Так історично склалося, що Європа та європейськість для Російської імперії та, зокрема, України традиційно була тим взірцем, на який прийнято було рівнятися²⁹.

Європейськими впливами зумовлювалися певні тенденції в повсякденному житті городян, що виникали і поширювалися саме в зазначений період. До них слід віднести пропаганду здорового способу життя та здорового харчування. Ідея щодо необхідності догляду за собою охоплює все ширші верстви населення. У зв'язку з цим спостерігається розвиток косметології, а як наслідок – здешевлення і поширення продукції, що традиційно задовольняла запити найбільш заможної і освіченої частини населення. Із-за кордону з'являлися спеціальні гімнастичні тренажери. Гімнастика впроваджувалася у навчальні заклади.

Ці процеси не могли не відбитися на сторінках друкованих видань. Набувала поширення реклама тренажерів, засобів для гігієни ротової порожнини, шкіри, проти лупи, для росту волосся та проти облісіння.

Аналізуючи рекламний обсяг київських газет у межах досліджуваного періоду, варто помітити, що вищезгадана тенденція зберігалася. „Киевлянин” у 1880 р. друкував рекламу наступного змісту: „фарби для волосся „Індіана”, що повертає колір сивому волосся та сприяє росту волосся”³⁰; „крем „Брильянт” для балу та спектаклів був вершиною досконалості при вечірньому освітленні”; „рисова пудра „Велутин”, винайдена К. Фаєм і приготована на вісмуті, мала сприятливу дію на шкіру”³¹.

Рекламні оголошення за 1900 р. мали наступний зміст: „Тов. Брокер і К рекомендує рідину „Петроль” для зміцнення волосся та мило „Петроль” для знищення лупи”³²; „Борно-тимолова пудра трьох відтінків рожевого, білого та кремового ціною 50 коп. і крем Олександра Бойновського так само за 50 коп.”³³; „Товариство Брокер і К рекомендує мило „Негус Менелик”, „Парижская роза” – по 15 коп. за кусок», „Семейное”, „Вазелиновое”, „Иногородцев”, „Белая сирень”, „Гелиотроп”, „Кавказская лилия”, „Опопанакс”, „Русская резеда”, „Ландыш” – по 20 коп. за кусок»; «Мило від засмаги „Жермен” продається на Подолі магазині Покровського», „Хімічно чиста, гігієнічна пудра „Гігієна”»³⁴.

З метою впливу на свідомість споживача в пресі використовували маніпулятивні прийоми: „Фірма є постачальником двору його імператорської величності”³⁵. Носії цього статусу були відзначені на міжнародних та всеросійських виставках, займалися благодійною діяльністю.

Брати Брабець були одними з небагатьох київських виробників, удостоєних цього звання. „Киевлянин” від 17 березня 1900 р. у № 77 публікував рекламу їхньої фірми: „Придворні постачальники Бр. Брабець пропонують машинки для стрижки волосся та бороди – американські, французькі, німецькі. Бритви власної фабрики, англійські, шведські і

²⁹ Вільшанська, О.Л. 2011. Повсякденне життя міст України наприкінці XIX на початку XX ст.: європейські впливи та українські національні особливості: дис. ... канд істор. наук: 07.00.01. Київ. С 133.

³⁰ Киевлянин. 1880. 14 липня

³¹ Киевлянин. 1880. 15 липня.

³² Киевлянин. 1900. № 61.

³³ Киевлянин. 1900. № 6.

³⁴ Киевлянин. 1900. № 15.

³⁵ Вільшанська, О.Л. 2011. Повсякденне життя міст України наприкінці XIX - на початку XX ст.: європейські впливи та українські національні особливості. С. 55.

швейцарської фабрики „Абренц”. Бритви механічні безпечні американські „Ptar”. У продажу також приналежності та прибори для гоління”³⁶.

„Серед експонентів Київської виставки нагороди удостоєна лабораторія бр. Марцинчиків за представлене туалетне мило та іншу косметику”³⁷, - повідомляли про переможців виставок, і потенційний покупець сприймав товар як найякісніший.

Для підвищення продажу власники проводили акції: „в магазині по вул. Хрещатик 31, мило „Трансвааль” варшавської хімічної лабораторії продається по ціні 25 коп. за кусок, дюжина коштує 2 руб. 60 коп.”³⁸.

Поширеним було під час реклами одного закладу, вказувати як орієнтир інший відомий серед пересічних мешканців «поряд з аптекою Марцинчика»³⁹, у такому випадку оголошення виконувало подвійну функцію реклами, для обох об’єктів.

Кліше „стережіться підробок!” використовувалося, аби запевнити споживача в доброчесності виробника і також вплинути на конкурента, оголосивши його продукт фальсифікатом, з можливістю відкинути усі звинувачення, а у випадку невідповідності товару всі огріхи списати на „підроблений” товар. Підроблялася, головним чином, продукція відомих торгових марок та їхні логотипи: на упаковках швейних машинок «Singer», коньяків «Шустов», закордонних косметичних засобів, продуктів харчування, а інколи навіть медикаментів⁴⁰.

Отже, конкуренція між різними фірмами була напруженою. Вимагалася певна вигадливість та зусилля, щоб виділити саме свій товар серед подібної продукції. Особливо це було помітно під час рекламування аналогічного товару в межах одного видання. Наприклад, реклама велосипедів товариства Ж. Блок: „Велосипеди – новинка сезону 1900 р. – „Клівленд” з вільним колесом – 160 руб., „Ремблер” – 125 руб.”⁴¹. На тій же сторінці оголошення конкурента – Ернста Торклера: „Велосипеди сезону 1900 р. – „Тріумф”, „Пантер”, „Монарх”, „Ровер” з усіма новітніми вдосконаленнями”. У тому ж числі оголошення конкурентів: „Справжні американські гімнастичні апарати „Вейтели” тільки у тов-а Ж. Блок (Хрещатик – 32)” й інше: „Кімнатні гімнастичні прибори (Whitely) д-ра Luis I. Phelan – справжні тільки у Фальберга (Хрещатик – 40)”⁴².

Висновки. Підбиваючи підсумки, варто зазначити, що газетна періодика досліджуваної доби є повноцінним джерелом у питанні вивчення ринку медичних і гігієнічних засобів і послуг. За допомогою контент-аналізу оголошень лікарів про надання медичних послуг нам вдалося визначити, що найчастіше давали оголошення венерологи, також попитом користувалися послуги стоматологів, акушерів – гінекологів, лорів. Варто відзначити, що в оголошеннях досить часто підкреслювалася статева приналежність спеціаліста.

Киянам були доступні передові методи тогочасного лікування. Інститут фізичних методів лікування доктора Гарлинського надавав послуги водолікування, світлолікування, електротерапії, гімнастики, масажу, ортопедії.

Враховуючи, що місто час від часу потерпало від хвиль різного роду епідемій і стикалося з такими проблемами, як нестача медичних кадрів і ліжок-місць, жалюгідний стан міського середовища, неосвіченість населення в питаннях гігієни, вживалися певні заходи: надавалися безкоштовні прийоми лікарів на базі Київського університету та приватними спеціалістами. Жителям Києва для убезпечення від епідемічних хвороб пропонувалися вакцини та сироватки, виготовлення Київського бактеріологічного інституту, бажаючі мали змогу здати аналізи чи продезінфікувати приміщення в бактеріологічній лабораторії О.І. Гейліга. Крім того, впроваджувалося навчання медичним спеціальностям на Київських

³⁶ *Киевлянин*. 1900. № 77.

³⁷ *Киевлянин*. 1880. 15 липня.

³⁸ *Киевлянин*. 1900. № 34.

³⁹ *Киевлянин*. 1880. 15 липня.

⁴⁰ *Формань против насморка*. 1913. *Киевская мысль*. № 304. 3 ноября.

⁴¹ *Киевлянин*. 1900. № 61.

⁴² *Киевлянин*. 1900. № 61.

вищих жіночих курсах, у Київському Фребелівському педагогічному інституті, видавалася медична просвітницька література для широкого загалу.

Публікації місцевих газетних видань дають можливість дослідити мережу пропонованих ближніх та географічно віддалених від Києва курортно-оздоровчих зон, а також ознайомитися з ціною політикою і спектром лікувальних послуг, що пропонували рекреаційні заклади.

Київ як одне з провідних міст Східної Європи у повній мірі віддзеркалював тогочасні загальноєвропейські тенденції, про що красномовно свідчить інформація рекламного блоку щодо товарів косметичного і гігієнічного спрямування.

Серед споживачів були поширені засоби за доглядом порожнини рота, шкіри голови, волосся, обличчя, рук. Попитом користувалися різноманітні гімнастичні тренажери, прибори та приналежності для гоління.

Для впливу на потенційного покупця використовувалися певні текстуальні маніпуляції, наприклад: «стерезіться підробок! чи «придворні постачальники».

Серед найзатребуваніших постачальників косметологічної і гігієнічної продукції на київському ринку варто відзначити братів Брабець та братів Марцинчиків, оголошення яких не сходило із шпальт газет впродовж кількох десятиліть.

Проведене дослідження інформативного потенціалу газетної періодики Києва кінця XIX – початку XX ст. ще раз підтверджує важливу роль газетних публікацій як історичного джерела.

References

- Vilshanska, O.L. 2011. Povsiakdenne zhyttia mist Ukrainy naprykintsi khikh na pochatku khkh st.: yevropeiski vplyvy ta ukraïnski natsionalni osoblyvosti [*Everyday life of Ukrainian cities in the late nineteenth and early twentieth centuries: European influences and Ukrainian national features*]. Candidate's thesis. Kyiv [in Ukrainian].
- Ves Yuho-Zapadnyi krai. 1913.[*The entire South-West Territory*]. Kyiv [in Russian].
- Vrachy y lechebnytsy. 1907.[*Doctors and hospitals.*]. Kyevskye otklyky [*Kiev responses*]. 2, 2 January [in Russian].
- Vrachy y lechebnytsy. 1907.[*Doctors and hospitals.*]. Kyevskye vesty [*Kiev news*]. 146, 8 November [in Russian].
- Vrachy y lechebnytsy. 1909.[*Doctors and hospitals.*]. Kyevskye vesty [*Kiev news*]. 37, 7 February [in Russian].
- Vrachy y lechebnytsy. 1909.[*Doctors and hospitals.*]. Kyevskye vesty [*Kiev news.*]. 84, 28 March [in Russian].
- Vrachy y lechebnytsy. 1912.[*Doctors and hospitals.*]. Yuzhnaia kopeika [*South penny*]. 491, 1 April [in Russian].
- Vrachy y lechebnytsy. 1912.[*Doctors and hospitals.*]. Yuzhnaia kopeika [*South penny*].704, 11 December [in Russian].
- Vrachebnaia pomoshch. 1912.[*Iatric help*]. Yuzhnaia kopeika [*South penny*]. 699, 5 December [in Russian].
- Vrachy y lechebnytsy. 1913.[*Doctors and hospitals.*]. Kyevskaia mysl [*Kiev thought*]. 242, 2 September [in Russian].
- Zahorulko, R. 2013. Hazety Kyieva 1905-1914 rr. yak dzherelo vyvchennia ukraïnskoho pytann. [*Newspapers of Kyiv 1905-1914 as a source of studying the Ukrainian question*]. Candidate's thesis. Kyiv [in Ukrainian].
- Kyevliany, 1880. 17 July [in Russian].
- Kyevliany, 1880. 15 July [in Russian].
- Kyevliany, 1880. 12 October [in Russian].
- Kyevliany, 1900. 6 [in Russian].
- Kyevliany, 1900. 14 [in Russian].

- Kyevliany, 1900. 15 [in Russian].
- Kyevliany, 1900. 34 [in Russian].
- Kyevliany, 1900. 61 [in Russian].
- Kyevliany, 1900. 77. [in Russian].
- Kyevliany, 1900. 306. [in Russian].
- Kyevliany, 1904. 205. [in Russian].
- Kyevliany, 1905. 5. [in Russian].
- Kyevliany, 1905. 11. [in Russian].
- Kyevliany, 1905. 12. [in Russian].
- Kyevliany, 1907. 11. [in Russian].
- Levchuk, O. V. 2018. Hazetna periodyka Kyieva yak dzherelo doslidzhennia miskoho povsiakdennia (1905–1914). [*Newspaper periodicals of Kyiv as a source of research of urban everyday life (1905–1914)*]. Candidate's thesis. Kyiv [in Ukrainian].
- Levchuk, O. V. 2017. Aktualni problemy sanitarno-epidemichnoho blahopoluchchia miskoho naselennia u vysvitlenni kyivskykh hazet 1905–1914 rr. [*Current problems of sanitary and epidemiological well-being of the urban population in the coverage of Kyiv newspapers in 1905–1914*]. Shevchenkivska vesna 2017: istoriia: materialy XV Mizhnarodnoi naukovoï konferentsii studentiv, aspirantiv ta molodykh uchenykh [*Shevchenko Spring 2017: history: Proceedings of the XV International Scientific Conference of students, graduate students and young scientists*]. Kyiv [in Ukrainian].
- Makarov, A. 2002. Ukrainskyi pobut Kyieva pochatku KhKh st. [*Ukrainian everyday life in Kyiv in the early twentieth century*]. Khronika 2000 [*Chronicle 2000*]. 51-52, 251-255 [in Ukrainian].
- Moskalenko, V.F., Yavorovskiy, O.P., Stupak, F.Ia., Sakharchuk, I.M., Antoniuk, O.Ia. 2012. Akademik O.V.Korchak-Chepurkivskiy – fundator sotsialnoi medytsyny yak nauky ta predmetu vykladannia (do 155-richchia vid dnia narodzhennia). [*Academician O.V. Korchak-Chepurkivskiy – founder of social medicine as a science and subject of teaching (up to 155 years of birth)*]. Ukraina: Zdorovia natsii [*Ukraine: The Health of the Nation*]. 2012. 2/3 [in Ukrainian].
- Pervaia Zubnaia Lechebnytsa Russkykh Vrachei. [*The First Dental Clinic of Russian Doctors*]. 1908. Hazeta, 37, 7 October [in Russian].
- Rodylnyi priut Obshchestva okazaniia pomoshchy bednym rozhenytsam 1907. [*Maternity Home of the Society for Assisting Poor Women in Childbirth*]. Kyevskye vesty [*Kiev news.*]. 93, 14 September. [In Russian].
- Skadovsk. 1912. Kyevskaia mysl [*Kiev thought*]. 116 [in Russian].
- Boriak, H. (Ed.). 2013. Ukrainska identychnist i movne pytannia v Rosiiskii imperii: sprba derzhavnoho rehuliuвання (1847–1914). [*Ukrainian Identity and the Language Question in the Russian Empire: An Attempt at State Regulation (1847–1914)*]. Kyiv: Instytut istorii Ukrainy [in Ukrainian].
- Forman protyv nasmorka. 1913. [*Forman against runny nose*]. Kyevskaia mysl [*Kiev thought*]. 304, 3 November [in Russian].
- Khvoriut usi: shcho vbyvalo kyian na pochatku XX stolittia. 2016. [*Everyone is sick: what killed Kyivans at the beginning of the XX century*]. Gazeta.ua.
<https://gazeta.ua/articles/history/hvoriut-usi-scho-vbivalo-kiyan-na-pochatku-xx-stolittya/712134> [in Ukrainian].